

הרקע להקמתם של מבצרי המדבר

מבצרי המדבר היו ממפעלי הבנייה הגדולים של החשמונאים ושל הורדוס. לא בפרק זמן אחד נבנו כל המבצרים; "המבצר אשר ביריחו" היה קיים עוד קודם למפעלי הבנייה של החשמונאים, והרודיון - אחרון המבצרים - הוקם על ידי הורדוס. המבצרים, שצוידו במים, במזון ובנשק על מנת לעמוד במצור ממושך, שימשו בעתות רגיעה גם כקסרקטינים לחילות משמר לא גדולים, ולפיכך הגבירו את ביטחון הפנים ביהודה גם בחבלי ארץ רחוקים ונידחים. יש לראות בהם מבצרים פרטיים, אשר נועדו להבטיח את רכושם ואת ביטחונם האישי של שליטים מבית חשמונאי ושל הורדוס לאחר מכן. הצורך שהרגישו שליטים אלה להקים מבצרים כדי להבטיח את שלומם האישי, מלמד על מידה מסוימת של תחושת חוסר ביטחון שליוותה אותם במשך כל ימי שלטונם. באלכסנדריון, מכור ובהוריקניה שמרה המלכה אלכסנדרה שלומציון (אשת ינאי המלך), את עיקר אוצרותיה; אל המבצר שבאלכסנדריון נמלטו אריסטובולוס ובנו אלכסנדר אחריה. נסיכה עלומת שם, אחותו של מתתיהו אנטיגונוס, מצאה בהוריקניה מקלט אחרון מפני הורדוס, שם החזיקה מעמד במשך כמה שנות מצור. אפילו הורדוס עצמו מצא מקלט לו ולבני משפחתו במצוקי מצדה! ולבסוף, במלחמת החורבן, מצאו אחרוני המורדים מקלט אחרון בהרודיון, במכור ובמצדה. מאחר ונועדו לשימושם של השליטים עצמם, צוידו המבצרים גם בארמונות מפוארים, בתי מרחץ וכיוצא באלה.

הוריקניה

למרות שמבצר הוריקניה נזכר לראשונה רק בשנת 69 לפנה"ס, בידיעה על המלכה שלומציון, הרי שאין ספק שהמבצר היה קיים כבר בימי ינאי. הוא קרוי, קרוב לוודאי, על שמו של יוחנן הורקנוס הראשון. משום כך, ומשום היותו המבצר הקרוב ביותר לירושלים, אפשר שנבנה כבר בימיו של שליט זה. אזור זה של מדבר יהודה היה עד לכמה אירועי מלחמה רבי חשיבות בשלבים המוקדמים של מרד החשמונאים, שיש להניח שהיו בין הגורמים הישירים שהביאו להקמת המבצר על הגבעה, עליה הוא יושב לבטח.

יוסף בן מתתיהו מספר כי הוריקניה היה אחד משלושת מבצרים, יחד עם מכור ואלכסנדריון, עליהם לא ויתרה שלומציון המלכה כשהעבירה את שאר המבצרים לידי הפרושים, מכיוון ש"שם היו אוצרות סגולתה". בהמשך מציין בן מתתיהו כי אלכסנדר השני, צאצא לבית חשמונאי, "ביצר את מעזי הארץ ובנה את חומת אלכסנדריון, והוריקניה ומכור אשר מול הרי ערב" במטרה להשתלט מחדש על ממלכת יהודה, אם כי לבסוף הוא נאלץ להיכנע ולמסור את המבצרים לידי אולוס גבניוס, מושל סוריה, והמבצרים נהרסו עד היסוד: "עד כי נאש אלכסנדרוס מתקותו ושלה אליו צירים לבקש ממנו חנינה והסגיר אליו את המבצרים הנשארים, את הוריקניה ואת מכור, ואחר כך מסר בידו גם את אלכסנדריון. את כל המבצרים האלה הרס גבניוס בעצת אם אלכסנדרוס, לבל תפרוץ מלחמה חדשה".

כבכל מבצרי המדבר, יש במקום מערכת מים מרשימה שהובילה מי שטפונות מנחלים סמוכים אל בריכות אגירה גדולות למרגלות המבצר על גבי תעלת מים, בחלקה פתוחה. בנוסף, קיימת מערכת של בורות מים גדולים בתוך המבצר. לרגלי המבצר לצד בריכת האגירה היה בוסתן לגידולים שונים לצורכי יושבי המבצר. בנוסף לאמות נבנתה מערכת של בורות גדולים לאגירת מי גשמים שנחפרו בתוכי המבצר.

בתקופת מלכותו של הורדוס הפך מבצר הורקניה לבית סוהר למתנגדיו, שם גם נקבר בנו הבכור אנטיפטרוס שהוצא להורג על ידי אביו לאחר שניסה להתנקש בחייו.

בתקופה הביזנטית, בשלהי המאה ה-5 לספירה, ייסד במקום הנזיר סבאס (שהקים את מנזר "מר סבא" הסמוך) מנזר בשם קסטליון. המנזר היה קיים גם במהלך התקופה הערבית הקדומה וננטש במאה ה-14 לספירה. הוא נשאר שומם עד לשנת 1923, עת החלו להתיישב במקום נזירים אחדים ממנזר מר סבא. בשנת 1939 נאלצו הנזירים לנטוש את המקום עקב התנכלויות מצד ערבים מהאזור.

המרדף אחרי המטמון הגדול

באחד מימי הסתיו של 1999, נכנס למכון לארכיאולוגיה של האוניברסיטה העברית בירושלים אמריקאי כבן 50 וביקש לראות את מי שהיה אז ראש המכון, פרופ' עמיחי מזר. הוא הציג את עצמו: צ'רלס רוברט מורגן, כולם מכנים אותו בוב, טייס בחברת התעופה "קונטיננטל". היתה בידו המלצה מגאס ואן ביק, ארכיאולוג אמריקאי מוכר מוואשינגטון, ומזר קיבל אותו לשיחה קצרה. התברר שהטייס האמריקאי מבקש שהמכון לארכיאולוגיה יצטרף אליו לחפירה חשובה ומעניינת ביותר במדבר יהודה.

האיש נשמע מסתורי מאוד, וסירב למסור פרטים על האתר שהוא מבקש לחקור. מזר לקח אותו למעבדה ששוכנת בקומה תחתונה של המכון ושם הציג אותו בפני הארכיאולוג הצעיר אורן גוטפלד, שהשלים באותם ימים את התואר השני שלו ועבד יחד עם פרופ' אהוד נצר בחפירות הרודיון.

מכיוון שבו בדיבר על חפירה במדבר יהודה, חשב מזר שמתאים להפגיש בין השניים. גוטפלד התלבט. מצד אחד האיש נראה רציני: טייס בחברה אמריקאית ידועה, עם המלצה מארכיאולוג אמריקאי מוכר. מצד שני הסיפור שבפיו מוזר, ובאותם ימים, לקראת שנת המילניום, הגיעו לירושלים וגם למכון לארכיאולוגיה תמהונים רבים שהשמיעו דברים דומים בדבר מידע "חשוב וחשאי" שהגיע אליהם; שבדרך כלל, הכיל פרטים בדבר התגלות משיחית...

ביצורים חשמונאיים

גוטפלד זוכר שברגע הראשון חשב להתחרט על כל העניין. בוב נהג במכונית כטייס. ברמזור של הגבעה הצרפתית לא עצר באדום. בצומת של נבי מוסא הם פנו דרומה לכביש המשובש המוביל למחנה צה"ל, וממנו הלאה לבקעת הורקניה.

קילומטרים אחדים אחרי המחנה הצבאי פנה בוב ימינה לכיוון הורקניה ונסע בדרך לא דרך הם התקדמו מעט בערוץ הנחל הצר, אז הצביע בוב על פתח חצוב בסלע למרגלות ההר של מצודת הורקניה, ואמר "זה המקום". גוטפלד הציץ לתוך הפתח והופתע למראה שורה ארוכה של מדרגות חצובות בסלע היורדות בשיפוע חד אל תוך ההר. השניים נכנסו וירדו במדרגות. אחרי כ-30 מטרים הייתה המנהרה חסומה בשפכי עפר ובתוכם מחילה. בוב זחל לתוכה. גוטפלד חיכה לו. בצאתו, אמר בוב שהוא חופר במקום כבר זמן רב ולא הגיע לסופה של המנהרה. אין בכוחו להמשיך. הוא מבקש שהמכון לארכיאולוגיה יצטרף אליו ויקיים שם חפירה מסודרת.

התברר שחקר המנהרות החצובות בהר הורקניה הוא מפעל חיים של צ'רלס רוברט מורגן - כבר עשר שנים שהוא חופר כאן באופן פיראטי כפעמיים בשנה, חשוף לאש טנקים של צה"ל ולסכנת מעצר. כנשאל, מה מביא אדם מעיירה קטנה במיזורי שבמערב התיכון של ארה"ב להשקיע את כל מרצו וממונו ולסכן את חייו למען העניין הזה, השיב במשפט אחד: ספרו של ג'ון מרקו אלגרו, "בעקבות מגילת הנוחשת".

ג'ון אלגרו נולד במנצ'סטר, אנגליה, למשפחה ממוצא איטלקי. הוא הוכשר כפרח כמורה ולמד שפות שמיות. ב-1953, משמלאו לו 30, הגיע לירושלים המזרחית לעבוד בצוות הבינלאומי שנקבע לחקור את המגילות שנמצאו במערות הסמוכות לים המלח. עד מהרה, התברר שאלגרו הצעיר הוא דמות יוצאת דופן בין החוקרים הוותיקים. הוא היה זריז מכולם, מיהר לפרסם, אבל רוב חבריו תקפו אותו על כך שפרסומיו רשלניים ומלאי שגיאות. מגן ברושי, שהיה בעבר אוצר היכל הספר במוזיאון ישראל, אומר שאלגרו עשה מעשה מועיל אחד המתקשר לחידת המנהרות החצובות בהורקניה: הוא זה שסייע בפתיחה ובפענוח המסמך המוזר ביותר שנמצא במערות קומראן - מגילת הנחשת.

למורת רוחם של חבריו, מיהר לפרסם את תוכנה, ואז התברר שזו מגילה יחידה במינה גם בגלל הכתוב בה. על פי צורת האותיות ברור שזוהי מגילה מהמאה הראשונה לספירה, כלומר דומה מבחינה היסטורית לשאר המגילות, אבל תוכנה תמוה ביותר: רשימה של כ-60 אתרים שבהם הוטמנו מטמונים יקרים - כמות עצומה של מטילי זהב וכיכרות כסף, וכן כלים שונים, שלפי חישובי החוקרים משקלם הכולל מגיע לכ-100 טונות.

אלגרו סבר שמדובר ברשימה של אוצרות ממשיים. אלגרו חפר בכמה מקומות שבהם חשב למצוא את אוצרות מגילת הנחשת, בהן באתר סמוך לקבר זכריה בנחל קדרון ובמצודת הרודיון. הוא לא מצא שום אוצרות. את סיפור מסעותיו פירסם בספר שהצית את דימונו של בוב, טייס מסוק קרב שהופל בווייטנאם.

ב-1986 הגיע בוב לראשונה לישראל, מצויד במפות ובתרשימים. הוא שכר מכונית, ועשה דרכו ישר לירושלים, לכביש יריחו ולבקעת הורקניה. הוא הלך לבדו בבקעה המדברית, איתר את המצודה החשמונאית ואת נחל סככה, הכל על פי ספרו של אלגרו, שאיתו גם שוחח בטלפון. הוא איתר את המנהרה המערבית החצובה בסלע, ונפעם מהגילוי חזר לארצות הברית. אחרי זמן קצר חזר שוב להורקניה, הפעם מלווה בחבר, ושניהם ניסו לחפור ולנקות את המנהרה. בוב גם ביקש להיפגש עם אלגרו והשניים קבעו פגישה במנצ'סטר. אלא שערב הפגישה, ב-1988, אלגרו, שהיה אז בן 64, מת באופן פתאומי.

מ-1988 עד סתיו 1999, שבו הגיע בוב למכון לארכיאולוגיה ולאורן גוטפלד, בא הטייס מארצות הברית לבקעת הורקניה 18 פעמים. הארץ לא עניינה אותו. משדה התעופה שכר תמיד מכונית, ועם חבר או שניים ירדו לבקעת הורקניה וניהלו שם חפירה ארכיאולוגית פירטית.

במשך כעשר שנים של חפירה כזאת הצליחו בוב ואנשיו להתקדם מרחק מה במנהרה המערבית, אולם לא הצליחו להגיע אל סופה.

במארס 2000 התחילו גוטפלד ומורגן בעונת החפירות הראשונה בשתי מנהרות המדרגות שלמרגלות מצודת הורקניה. יעקב קלמן, ארכיאולוג בעל ניסיון רב מחפירות בסיני וידיד קרוב של אורן, הצטרף אליהם. בוב מילא את חלקו בחפירות בכסף, במתנדבים וציוד. הוא הביא עשרים חברים, מהם טייסים שעובדים אתו. הוא נדנד עד אין קץ לנשיא חברת התעופה "קונטיננטל" עד שזה הסכים להטיס בחינם את המתנדבים ואת הציוד הכבד - גנראטור, מדחסי אוויר ומתקן מיוחד להוצאת העפר.

בשלב מסוים התייאשו בוב וחבריו האמריקאים מהעניין; בוב נשא בינתיים אישה, וטקס החתונה התקיים בפתח המנהרה... גוטפלד החליט להמשיך לבד. חסותם של המכון לארכיאולוגיה באוניברסיטה העברית, החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה וצה"ל אפשרה גיוס תרומות וסטודנטים מתנדבים.

במקום התקיימו שלוש עונות חפירה, שהסתיימו בחג הפסח: נמצאו סיר חרס חשמונאי כמעט שלם, ובמרחק של 42 מטר מהכניסה שלד של אדם כבן 35, שלא ברור כיצד הגיע לשם - אולי נסחף באחד השיטפונות. מנהרת המדרגות השנייה בעלת המדרון התלול של למעלה מ-50 מעלות הסתיימה במרחק 53 מטר מהכניסה - גם כאן, במאום: לא אוצרות, לא תאי קבורה, לא בורות מים.

מי חפר, אם כן, מנהרות אלו ולאיזה צורך? הארכיאולוג חנן אשל, חוקר מגילות ובעל ניסיון רב בחפירות בסביבה, מסכים שהתעלומה נותרה בעינה. גוטפלד מסביר שאין מקבילות בארץ ובאזור לתופעה כזאת של חציבת מנהרות

מדורגות בעומק כזה, ללא מטרה ברורה. אין אלו מנהרות מסתור, לא מכרות מינרלים ואף לא מעברים למים. אולי הכינו אותן כמערות קבורה, ואולי שימש המקום כאתר של עבודות פרך לאסירים שכלא הורדוס בהורקניה והם שחצבו בהר ללא תכלית. עדות למאסר אויבי הורדוס במצודת הורקניה מופיע בכתבי יוספוס פלביוס.

ביקור במקום מבהיר כי לא מדובר במפעל קטן של אדם פרטי. החציבה העמוקה במנהרות הצרות הצריכה העסקה של מאות עובדים. בוב, גוטפלד וחבריהם שירדו במנהרות השתמשו במיכון מודרני לדחיפת אוויר וחמצן לעומקן; אין ספק שרבים מהחוצבים בימי בית שני נחנקו למות בזמן העבודה. במלים אחרות, מי שיזם וחפר את המנהרות היה צריך להיות בעל שררה, מן הסתם שליט שיכול היה להרשות לעצמו לארגן מפעל כזה. מי יודע? אולי חפירה יסודית של מצודת הורקניה שבראש ההר תעזור לפתור את התעלומה.

הר מונטאר- סוף סוף אני מזמין אתכם ללכת איתי לעזאזל...

"לך לעזאזל!", אנו מסננים בכעס כלפי אדם שהרגיז אותנו. רובנו לא יודעים שהעזאזל אינו סתם מושג, אלא הר בצפון מדבר יהודה. מהר זה הושלך כל שנה ביום הכיפורים שיעיר (תיש), כדי לכפר על חטאי עם ישראל.

להלן סיפורו:

עוד טרם כניסתם לארץ-ישראל נצטוו בני ישראל לקיים את טקס הכיפורים במשכן ובמדבר. המקרא בהתייחסו לשלב זה מפרט: "ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים לחטאת... ולקח את שני השעירים והעמיד אותם לפני ה' פתח אוהל מועד; ונתן אהרון על שני השעירים גורלות גורל אחד להי' וגורל אחד לעזאזל; והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי לפני ה' לכפר עליו לשלח אותו לעזאזל המדברה... וסמך אהרון את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ונתן אותם על ראש השעיר ושלח ביד איש עתי המדברה; ונשא השעיר עליו את כל עונותם אל ארץ גזרה ושלח את השעיר במדבר" (ויק' טז ה-כב)

שילוח השעיר היה ביום הכיפורים כיוון שבכך היה מטהר את העם מעוונותיו. אין בידינו עדויות ברורות לגבי ההיבטים הגיאוגרפיים של הטקס ואופיו בתקופת המקרא, דבר שהביא את חז"ל והחוקרים לקשת רחבה של פרשנויות. היו שראו בשם זה שם של מקום, והיו שראו בשם "עזאזל" את שמו של השעיר המשתלח. פירוט רחב יותר לגבי עבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים, ובו גם שילוח השעיר, אנו מוצאים במסכת יומא. לאחר שנפל הגורל על השעיר, ונעשו ההכנות השונות לשילוחו, יצאה המשלחת לדרכה, לעבר המדבר. למרות ש"הכל כשרין להוליכו", "מיקירי ירושלים היו מלויין אותו עד סוכה הראשונה". לאורך הדרך שבין ירושלים אל הצוק ממנו הושלך השעיר, נבנו מבעוד מועד עשר סוכות. בסוכות ישבו אנשים, לאו דווקא ממשפחות הכהונה, עוד לפני יום הכיפורים. למרות שהמשלח היה שרוי בצום, הציעו לו יושבי הסוכות "הרי מזון והרי מים" על מנת שלא יחלש ו"ליפמת את כוחו" (לחזקו). מכל אלו עולה, שהמשלח המשיך לצום ככל העם.

לדיון ההלכתי בעניין הסוכות יש משמעות גיאוגרפית-היסטורית רבה מאוד, בעיקר לגבי זיהוי הדרך אל צוק העזאזל. המשנה מדברת על "עשר סוכות מירושלים ועד צוק", מרחק הכולל "תשעים ריש - שבעה ומחצה לכל מיל". נראה, אם כן, כי המרחק בין ירושלים אל צוק העזאזל היה עשרה מיל, שהם כחמישה-עשר קילומטרים.

זיהוי העזאזל במחקר

בבואנו לזהות את "הצוק", יש לשים לב למספר פרטים המופיעים במקורות. מדובר בהר גבוה השוכן מזרחית לירושלים, במדבר יהודה, במרחק של 10-12 מיל. יש לשער שדרך או שביל מסודר הובילו אל ההר, שכן שם צריכים היו לנוע המשלח, השעיר ומלוויו, ולאורך דרך זו הקימו את הסוכות. יש גם לשים לב שלא מדובר באתר יישוב, אלא פסגה כלשהי. נראה כי יש להתייחס לשאלת המרחק בין ירושלים לצוק כגורם מרכזי בזיהוי האתר, על-כן יש לאתר צוק נישא במרחק המתאים מירושלים. מרחק זה יימדד, כמובן, בקו ההליכה. חוקרים רבים ניסו לזהות את הצוק במקומות שונים ברחבי המדבר המזרחי של ארץ-ישראל, אך רובם קיבלו את הזיהוי של ג'בל מונטר - "הר הנוטר". המרחק בין הר הבית לג'בל מונטר הוא כ-15 ק"מ. דרך, שחוקרים שונים התייחסו אליה כקדומה, יצאה מירושלים אל ג'בל מונטר, ומשם לכיוון דרום-מזרח, לעבר מרכז מדבר יהודה וים המלח. לאורכה של דרך זו, ובמיוחד בקטע שבין ירושלים ואבו דיס, נתגלו בורות מים רבים שחלקם נראים קדומים. הגם שאין אנו יכולים לקבוע בוודאות את תיארוכם של בורות המים, הרי שיש במציאותם הוכחה לקדמותה ותפקודה של הדרך. יחד עם זאת, **חלק מהחוקרים סוברים כי זיהוי זה שגוי, והם מציעים זיהוי אחר** לדרך ולצוק העזאזל.

בפרשת שילוח השעיר לעזאזל במסכת יומא מוזכר אתר נוסף המצוי על אם הדרך בין ירושלים ל"צוק". חוקרים מסוימים התעלמו מאזכורו, אולם לטעמי זיהוי אתר זה מסייע לזיהוי הדרך עצמה. נאמר במשנה: "...ומנין היו יודעין שהגיע שעיר למדבר? אמר רבי יהודה: והלא סימן גדול היה להם. מירושלים ועד בית חדודו שלשה מילין; הולכין מיל, וחוזרין מיל, ושוהין כדי מיל, ויודעין שהגיע שעיר למדבר".

ברור, שמקום זה צריך להיות בספר המדבר, קרוב לירושלים, "ראש המדבר" כפי שמכנה זאת רש"י, שכן רק משם תתקיים מצוות השילוח. לשיטתם, יש לזהות את תוואי הדרך ואזור שילוח השעיר לעזאזל צפונה יותר מן המקובל עד כה במחקר. את בית חדודו יש לזהות עם האתר של "עין חוד" שבאל-עזריה, ואת ה"עזאזל" יש לחפש באזור מעלה אדומים. המרחק בין ירושלים לעין חוד הוא 3 מיל (4.5 קילומטרים), והמרחק מירושלים למעלה אדומים הוא 10 מיל (כ-15 קילומטרים). לאורך הדרך שבין הר הזיתים למעלה אדומים נבנו עשר סוכות למנוחת המשלחת. כיוון שדרך זו ידועה ומוכרת, ייתכן אפילו שסוכות דומות תפקדו גם במשך השנה.

מקומו של העזאזל

לאחר שזיהינו את האתר המרכזי בדרך לצוק העזאזל, נותר לנו לענות על שאלת זיהוי העזאזל עצמו. אמנם איננו יכולים להצביע על מיקומו המדויק של אתר זה, אולם, לדעתם, מקום השילוח היה באזור "מעלה אדומים" (חאן אל חתרורה). עוגן מרכזי לסברה זו נעוץ במרחק מירושלים - עשרה מיל, כחמישה-עשר קילומטרים. הסיבה השנייה היא התנאים השונים שמציעה דרך זו להולכים בה, כפי שכבר פירטנו לעיל. תנאי התשתית הללו אפשרו ארגון נאות ויעיל של יושבי הסוכות שליוו את השעיר ומשלחו.

מעתה, אם כן, כששילחו אתכם לעזאזל- תדעו בדיוק לאן ללכת...

מנזר מר סבא

המנזר קיים ברציפות כ-1500 שנים ונקרא על שמו של הנזיר סבא שהזכרנו קודם. האיש היה מהנזירים החשובים שפעלו במהלך התקופה הביזנטית (324-638 לספירה) בארץ ישראל. סבא הקים מנזרים רבים במהלך שנות חייו, אם כי המנזר הקרוי על שמו הוא הגדול והמפורסם שבניהם. תחילה התגורר סבא יחד עם מלוויו במערה בסמוך למקום, ובשלב מאוחר יותר הוא החל בגיוס כספים לבניית המנזר. על רקע המנזרים הרבים שהקים סבא במדבר יהודה יובנו דבריו של קירילוס מסקיתופוליס (בית שאן) - נזיר, סופר ומחבר הביוגרפיה של סבא ושל אבות מדבר נוספים - שתיארו **כמי שהפך את המדבר לעיר**. בעקבות הפלישה הפרסית לארץ ישראל בשנת 614 לספירה, נפגע מנזר מרסבא באופן קשה, אולם הוא שוקם עד מהרה בשנת 629 לספירה, עת כבשו חילות הביזנטים את ארץ ישראל מחדש. בתקופה הצלבנית (1099-1260 לספירה) נבנו סביב מנזר מרסבא חומה חיצונית ומגדל שמירה במטרה להגן על המנזר מפני התקפות ומעשי שוד וביזה של שבטים בדואים באזור. מנזר מר סבא ידוע בטיפיקון שלו- סידור הנחיות בדבר התפילות והטקסים של הכנסייה האורתודוקסית, שהוכר כ"טיפיקון הסטנדרטי הראשון". טיפיקון זה ריכז את אורחות החיים, התפילה והמנהגים של הנזירים המוקדמים בארץ ישראל, במצרים ובאסיה הקטנה. בשל קרבתו של המנזר לירושלים, כונה טיפיקון המנזר לעתים בשם "טיפיקון ירושלים". טיפיקון המנזר הגיע לקונסטנטינופול ושימש כבסיס לגלגוליו הרבים של הטיפיקון האורתודוקסי עד ימינו.

נכון ל-2011 מונה המנזר כ-15 נזירים. המנזר אינו מחובר לאספקת מים, חשמל או לרשת הטלפונים. נזיריו אינם קוראים עיתונים ואינם מאזינים לרדיו. חל עליהם איסור להחזיק כסף, ורק נזירים שמתוקף תפקידם אחראים על רכש של אספקה למנזר רשאים להשתמש בו.

רובם באו מיוון ומקפריסין, אך יש גם שני נזירים סרבים, ואחד רומני. לזרוס, בשנות השלושים לחייו, היה בכלל אמריקאי קתולי שחי בסן פרנסיסקו וחיפש את האמת. הוא מצא אותה בצורות האורתודוקסית. הנזירים במרסבא בחרו מרצונם בחיי המנזר, ומשסיימו שלוש שנות טירונות, שוב לא יצאו ממנו. יש גם כאלה ששהותם במנזר היא עונש: לעתים נשלחים לכאן נזיר או כומר שסרחו, כדי שיחזרו בתשובה. (חבר לספסל הלימודים שלי, בחור נאה, נזיר שהיה שעשה ימיו במנזר ביפו, לא עמד ככל הנראה במספר פיתויים ונישלח לכאן, כתב כאן ספר ענק ומרתק על תולדות המנזר. לימים, במהלך הטבלה באתר הירדנית נסחף בנחל וטבע ..). סדר יומם של הנזירים מתחיל בחצות (בחורף ההשכמה מעט מאוחרת יותר) בתפילה שאורכה כ-4 - 5 שעות. אחריה שותה כל נזיר ספל קפה, אוכל פרוסת עוגה או לחם ומתחיל את עבודותיו (בין העבודות במנזר: ניקיון, עבודה במטבח, ושוער המנזר). הנזירים מתכנסים שוב בשעה 10:30 לאכול את ארוחתם היחידה ביום. תפריט הארוחה מכיל לחם, אורז, ירקות מבושלים, מים ומעט יין. הנזירים אוכלים בשתיקה, למעט אחד - נזיר שמקריא

לשאר במהלך כל הארוחה סיפורים על קדושים נוצרים. מאוחר יותר מתכנסים שוב הנזירים לתפילה של כשעתיים שלאחריה מתפזרים הנזירים והמשך היום מוקדש לתפילה, לימוד, וקריאה בכתבי הקודש. בחגים ובימי ראשון מוגשת גם ארוחת ערב קלה, ולתפריט הארוחה העיקרית מתווספת פרוסת דג. בערבי החורף מתכנסים הנזירים בחדר אותו מחממים באמצעות שריפת פחם, ואב המנזר מקריא לנזירים מכתבי הקודש.

אחד מחוקיו הנוקשים של המנזר, בדומה למנזרים אחרים מאותה תקופה, **אוסר איסור מוחלט על כניסת נשים לתוכו**, ואפילו אמו של סבאס לא הוכנסה כשבאה לבקרו. איסור זה קיים מאז היווסדו של המנזר, והוא תקף גם בימינו. לצד המנזר ישנו מגדל המכונה "מגדל הנשים", בו התארחו הנשים ואילו מופנות הנשים המבקרות במקום גם כיום.

מנזר מר סבא הוא מהעתיקים בארץ. חשיבותו לאורך שנים מחד ובידודו הגאוגרפי מאידך אפשרו לו לאסוף לאורך השנים חפצי אמנות, כתבי יד נדירים ומגוונים ועוד. בין כתבי היד שנמצאו בספריית המנזר עותקים נדירים של התנ"ך, הברית החדשה, איגרות שליחים מהמאות ה-7, ה-9, וה-12, **הפלימפסוט של ארכימדס** (קובץ תפילות שנכתב על גבי קלף ממגילות עתיקות של המלומד היווני ארכימדס). **ואפילו כתבי האיליאדה של הומרוס.** במהלך שנות השבעים הועברה רוב תכולת הספרייה של המנזר לפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית בירושלים.

הפלימפסוט של ארכימדס

הפלימפסוט מכיל כתבים מקוריים רבים של ארכימדס אשר לא השתמרו מהם עותקים נוספים, כגון הספר "המתודה" אשר מכיל את הרעיונות של שאיפה לאין-סוף המהווים את הבסיס לחשבון האינפיניטימלי, אשר התגלה רק כ-2000 שנה מאוחר יותר, וכן הספר "הסטומכיון" אשר עוסק בחידה מכנית ומראה שארכימדס התעסק גם בשעשועי מתמטיקה.

תודות :

לעמיר שלום על העריכה.

ניר הרטמן הטייס .

לליאנה משה ואבי שאירחו אותי בטיסה

עד הפעם הבאה- נתראה!!!

אבי הרטמן

קישור לסרטון: [לחץ כאן](#)

קישור לאלבום צילומים של משה שטאובר : [לחץ כאן](#)

להורדת המסלול בפורמט Google Earth: [לחץ כאן](#)

להורדת המסלול בפורמט עמוד ענן: [לחץ כאן](#)

להורדת שדה ההמראה בבקעת הוריקניה : [לחץ כאן](#)

למזג אויר בבקעת הוריקניה : [לחץ כאן](#)

למפת Google Maps : [לחץ כאן](#)